

Nizami “Xəmsə”sində epik təhkiyə ilə lirik təqdimatın vəhdəti

Ataəmi Mirzəyev

Filologiya elmləri doktoru

AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu. Azərbaycan.

E-mail: ataemi@rambler.ru

Annötasiya. Məlumdur ki, qədim dövrdə fars dilində qələmə alınan Azərbaycan epik poeziya nümunələri ilə fars ədəbiyyatında yaranan örnəklər arasında bir sıra ortaq ənənəvi cəhətlər olmuşdur. Fars ədəbiyyatında olduğu kimi, Azərbaycan epik şeirinə aid nümunələr də məsnəvi formasında qələmə alınır və mövcud ənənəyə görə, epik şeirdə məsnəvi arasında digər lirik şeir janrları işlənmək məqbul sayılırdı. Lakin Nizami Gəncəvinin (1141-1209) “Xəmsə”sinə daxil olan əsərlərdə epik təhkiyə ilə lirik təqdimat vəhdət təşkil edir. Şair “Xosrov və Şirin”, “Leyli və Məcnun” və “Yeddi gözəl” poemalarında obrazların daxili aləmini açmaq və keçirdiyi hiss-həyəcanları ifadə etmək üçün yeri gəldikcə şərti olaraq qəzəl adlandırdığı lirik ünsürlərdən də istifadə etmişdir. Həmin nümunələr quruluş, forma və həcm baxımından qəzəl janrının tələblərinə cavab verməyə də, məzmun baxımından tamamilə qəzəl janrına uyğun idi. “Xəmsə”yə daxil olan məsnəvilərdə belə nümunələrin istifadə edildiyi səhnələrdə epik şeirə məxsus təhkiyə dinamikliyi zəifləyir, lirik təqdimat isə onu üstələmiş olur. “Xəmsə”də müşahidə edilən belə bir vəziyyət Nizami tərəfindən dövrün epik şeirinə məxsus mövcud ənənədən çıxış yolu kimi diqqətə cəlb edir. Anadilli epik şeirimizin sonrakı inkişafına aid nümunələrdə xüsusi nəzərəçarpan epik təhkiyə ilə lirik təqdimatın vəhdət təşkil etməsini Nizami şeirinin təsiri kimi də dəyərləndirmək mümkündür.

Açar sözlər: Nizami, “Xəmsə”, epik təhkiyə, lirik təqdimat, qəzəl

Məqalə tarixəsi: göndərilib – 16.10.2021; qəbul edilib – 28.10.2021

Unity of epic narrative with lyrical introduction in Nizami’s “Khamisa”

Ataəmi Mirzəyev

Doctor of Philological Sciences

Institute of Literature named after Nizami Ganjavi of ANAS. Azerbaijan.

E-mail: ataemi@rambler.ru

Abstract. It is known that there are some common traditional features between the examples of Azerbaijani epic poetry written in Persian and the examples created in Persian literature in ancient times. As in Persian literature, samples of Azerbaijani epic poetry were written in the form of masnawi and according to the existing tradition, the use of other lyric poetry genres among epic poems was not considered acceptable. However, epic narrative forms a unity with lyrical expression in the works included in “Khamisa” by Nizami Ganjavi (1141-1209). The poet in his poems such as “Khosrow and Shirin”, “Leyli and Majnun” and “Seven Beauties” also used lyrical elements, which he called ghazal for revealing the inner world of characters and expressing the emotions that they experienced, conditionally. Although these examples do not meet the requirements of the ghazal genre in terms of structure, form and volume, they are absolutely compatible with the ghazal genre in terms of content. In the scenes where such examples are used in the mesnevis included in Khamisa, the dynamics of narrative of the epic poem become weak and the lyrical narration exceeds it. Such a situation observed in “Khamisa” draws attention by Nizami as a way out of the existing epic poetry tradition of the period. Especially in the examples on the

further development of our epic poetry in native language, the unity of epic narrative with lyrical expression can be evaluated as the effect of Nizami's poetry.

Keywords: Nizami, "Khamasa", epic narrative, lyrical introduction, ghazal

Article history: received – 16.10.2021; accepted – 28.10.2021

Giriş / Introduction

Azərbaycan epik şeiri qədim və zəngin bir inkişaf yoluna malikdir. Tarixə nəzər saldıqda aydın olur ki, Azərbaycan epik şeirində fars dilində yaranan örnəklər müəyyən ədəbi bir zəmin əsasında təşəkkül və təkamül yolu keçmiş, daha çox fars ədəbiyyatına məxsus epik ənənələrə söykənərək inkişaf etmişdir. Təsadüfi deyil ki, AMEA-nın müxbir üzvü Azadə Rüstəmov "Azərbaycan epik şeirinin inkişaf yolları" (XII-XVII əsrlər) adlı monoqrafiyasında bu məsələ ilə bağlı yazırdı: "Orta əsrlərdə fars dilində yaranmış poeziyanın mövzu, janr xüsusiyyətləri və bədii ifadə vasitələri arasında bir yaxınlıq olmuş, Azərbaycanda yazıb-yaradan sənətkar Hindistandan, Hindistanda yazıb-yaradana Orta Asiyadan, sonuncuya isə İrandan cavab verilmişdir. Müxtəlif ölkələrdə yaşayıb, ayrı-ayrı xalqların nümayəndələri olan bu sənətkarlar çox zaman eyni mənbəyə müraciət etmiş, eyni mövzunu qələmə almış, eyni qədim əsəti və tarixdən faydalanmışlar" [1, s.42]. Məhz bu səbəbdəndir ki, Azərbaycan farsdilli epik şeirinin inkişaf tarixində təşəkkül və formalaşma dövrü, demək olar ki, eyni zamanda baş vermiş, Nizaminin "Xəmsə"si ilə özünün təkamül mərhələsini keçərək zirvə nöqtəsinə çatmışdır. Heç şübhəsiz, farsdilli Azərbaycan epik şeiri artıq uzun illərdən bəri fars ədəbiyyatında formalaşmaqda olan epik şeir ənənələri əsasında yaranıb inkişaf etdiyindən Nizami "Xəmsə"si də belə bir epik zəmin əsasında vüsət tapıb pərvazlanmışdır.

Məlumdur ki, fars ədəbiyyatında olduğu kimi, Azərbaycan epik şeir örnəkləri də məsnəvi formasında qələmə alınır. Fars ədəbiyyatında məsnəvilərdə üç cəhətə diqqət etmək vacib sayılır: birincisi, məsnəvi içərisində mövzu müxtəlifliyi vəzni dəyişdirməməli, onlar eyni bir vəznə yazılmalı idi; eyni əsərdə müxtəlif vəznələrdən istifadə etmək olmazdı. İkincisi, məsnəvinin bəhri mövzu və məzmunu görə seçilməli idi. Üçüncüsü, məsnəvidə qəzəl, qəsidə və s. kimi şeir janrlarına yer vermək olmazdı [3, s.320]. Odur ki, ilkin dövr Azərbaycan epik şeirinin ən kamil nümunələrinin yaradıcısı sayılan Nizami Gəncəvinin "Xəmsə"sinə daxil olan məsnəvilərdə yuxarıda qeyd edilən cəhətlər gözənilmişdir. Ancaq bununla belə Şərq, o cümlədən Azərbaycan-türk epik şeirində müxtəlif sənətkarlar bir-birindən fərqlənən formalar tərtib etməklə eyni mövzularda fərqli məsnəvilər qələmə almağa çalışmışlar. Hətta bir sıra ənənəvi mövzular olmuşdur ki, həmin mövzular da yeni-yeni məsnəvilər yazmaq bir növ ədəbi yarış çevrilmişdir.

Əsas hissə / Main Part

Azərbaycan epik şeirinin tacdarı sayılan Nizami "Xəmsə"sinə daxil olan məsnəvilərdə bir sıra ənənəvi başlanğıc formaları özünü göstərirdi ki, buna, demək olar ki, Nizami davamçıları sayılan bütün sənətkarlar əməl edirdi. Tövhid, minacat, nət, hökmdarın mədhi, sözün tərif, əsərin yazılma səbəbi və s. kimi formalar buna örnək ola bilər. Nizaminin "Xəmsə"si mövzu, forma və quruluş baxımından Şərq epik şeiri sahəsində ən öndə gedən ədəbi örnəklər sayılmışdır.

Çox zaman Nizaminin "Xəmsə"sinə daxil olan əsərlər sırf epik şeir örnəkləri kimi qələmə verilərsə də, şairin məsnəviləri üzərində aparılan müşahidələr göstərir ki, "Nizami "Xəmsə"si epik və lirik ünsürlərin sıx vəhdətində yaranmış möhtəşəm bir abidədir. Nizami öz poemalarında həmişə hadisələrin inkişafından istifadə edərək, onu düşündürən fikir və duyğulara həsr olunmuş, ayrı-ayrılıqda bitkin lirik əsərlər olan parçalar vermişdir" [2, s.208].

Doğrudur, Nizaminin məsnəvilərində ayrı-ayrı lirik şeir janrlarında olan nümunələr yoxdur. Ancaq bununla belə, şair yeri gəldikcə obrazların daxili aləmini, özünün müxtəlif mövzularla bağlı lirik düşüncələrini epik təsvirlərlə vəhdətdə verməyə nail olmuşdur. İstər Nizaminin poemalarının

girişində yer alan tövhid, minacat və nətlər, istərsə də, "Xosrov və Şirin", "Leyli və Məcnun" və "Yeddi gözəl" əsərlərindəki qəzəllər bunu deməyə tam əsas verir. Amma nəzərə almaq lazımdır ki, şairin əsərlərinin giriş hissələri qəsidənin məzmunca növlərinə aid olsa da, formaca qəsidə deyil, məsnəvi şəklindədir. Eyni sözləri "Xosrov və Şirin", "Leyli və Məcnun" və "Yeddi gözəl" əsərlərində verilən qəzəllər haqqında da demək mümkündür. Nizami əsərlərində yer alan lirik düşüncələri, obrazların daxili aləmini açmaq üçün istifadə etdiyi hissələri şərti olaraq qəzəl adlandırmışdır. Bir neçə nümunəyə diqqət edək. "Xosrov və Şirin"dən iki örnək:

Nəkiyə o sənəmin istədiyi tərzdə

Bu qəzəli rast pərdəsində oxudu. [4, s. 278]

Yaxud

Barbədin setarı hava götürdü.

Üzrxahlar kimi, həzin avazla

Bu qəzəli İsfahan [havasında] oxudu... [4, s.287]

"Leyli və Məcnun"dən bir nümunə:

Leyli ki bu qəzəli eşitdi,

Ağladı, ağlaması ilə daşı ərtdi. [5, s.93]

Həqiqətdə isə, həmin örnəklər forma və quruluş baxımından qəzəl janrının tələblərinə uyğun deyildi. Məsələn, deyək ki, onlarda qəzəl janrına məxsus qafiyələnmə sistemi, məqtə beytində təxəllüsün işlənməsi, eləcə də janra məxsus həcmnin gözənilməsinə əməl olunmur.

Nizaminin öncə adıçəkilən məsnəvilərində istifadə olunan lirik ünsürlərin olması onlarda epik təhkiyə ilə lirik təqdimatın vəhdət təşkil etdiyini göstərir. Onu da qeyd edək ki, şairin məsnəviləri içərisində epik təhkiyə ilə lirik təqdimatın vəhdəti daha çox "Xosrov və Şirin", "Leyli və Məcnun" əsərlərində müşahidə edilir. Hətta bir sıra hallarda mənzum roman da adlanan şairin poemalarında məsnəvi forması təsvir və təhkiyə yolu ilə verilən hadisələrin daha geniş və sürətli təqdimində xüsusi rola malikdir. Ancaq bununla belə, "Sirlər xəzinəsi" və "İskəndərnamə"dən fərqli olaraq, "Xosrov və Şirin" və "Leyli və Məcnun" poemasında, eləcə də "Yeddi gözəl"də "Adına günü Bəhrəmin ağ günbəddə aylaşması və yeddinci iqlim padşahın qızının əfsanə söyləməsi" fəslindəki əfsanədə lirik ünsürlərin – qəzəllərin yer aldığı səhnələrdə epik şeirə məxsus təhkiyə dinamikliyi, bədii zaman sanki dayanır, lirik təqdimat epik təsvir və təhkiyəni üstələyir. Burada hadisələrin təsviri deyil, obrazların daxili aləminə uyğun verilən hissələr əsərə yeni bir lirik vüsət gətirir. Onu da qeyd edək ki, Nizaminin "Xəmsə"yə daxil olan digər poemalarında da lirik ricətlər xüsusi yer tutur. Ancaq "Xosrov və Şirin", "Leyli və Məcnun" və qismən "Yeddi gözəl"də lirik nüvün qəzəl janrına məxsus məzmun xüsusiyyətlərini özündə ehtiva edən örnəklərin xüsusi yer aldığı hissələr Nizaminin adıçəkilən məsnəvilərində yeni məzmun keyfiyyəti kimi – epik təhkiyə ilə lirik təqdimatın vəhdəti kimi özünü göstərir. Təsadüfi deyil ki, sonrakı dövrlərdə anadilli Azərbaycan epik şeirinin inkişafında belə bir vəhdət aparıcı bir mövqə qazanmış olur.

Şairin poemalarında işlənməmiş ilk qəzəl nümunələrinə "Xosrov və Şirin" əsərində rast gəlirik. Bu əsərdə obrazların müxtəlif anlarda keçirdiyi nigarançılıq, narahatlıq, hiss və həyəcanları ifadə edən lirik parçaları, demək olar ki, əsərin süjet xətti boyu görmək mümkündür. Ancaq müəllif qəzəllərə xüsusi olaraq poemanın sonlarında müraciət edir. Nizami həmin hissələrdə baş qəhrəmanlarla bağlı hadisələrin gedişatına uyğun olaraq lirik məqamlara müraciətdə qəzəli ən uyğun bir vasitə kimi seçir. Xosrovun ovdan çıxması və Qəsr-Şirinə getməsi, orada Şirinlə olan uzun-uzadı söhbəti, onun Qəsr-Şirindən məyus qayıtması əsərin sonlarına yaxın – Xosrov və Şirinin toyu arafəsində iki sevgili arasındakı incikliyin əsasını təşkil edir. Lakin sonradan Şirinin Xosrovun dalınca düşərgəyə getməsi və Şapurun köməkliyi ilə oradakı çadırların birində qalması səhnəsindən

sonra Xosrovun səhər çağı düzəltdiyi məclisdə sevgililər arasında xoş ünsiyyət yaratmaq və onları barışdırmaq məqsədilə müəllif dördü Şirinin, dördü isə Xosrovun dilindən oxunan ard-arda səkkiz qəzəldən istifadə edir. Qəzəllər baş qəhrəmanların dilindən deyil, müğənnilərin dilindən verilir. Nizami bir-birindən incik düşmüş qəhrəmanlarının hiss və həyəcanlarını, duyğu və düşüncələrini müğənnilərin dili ilə verilən qəzəllər vasitəsilə ifadə etməyi çıxış yolu kimi görür. Qəzəlləri Şirinin dilindən Nəkisa, Xosrovun dilindən isə Barbəd ardıcıl olaraq növbəli şəkildə və müxtəlif muğamlar üstündə oxuyurlar. Müəllifin təqdim etdiyi bu səkkiz qəzəlin hər biri təxminən 30 beytdən ibarət olub, formaca deyil, məzmunca janrın tələblərinə tam şəkildə cavab verir.

Həmin qəzəllərdən bir neçə parçaya nəzər salaq. Xosrovun dilindən verilən qəzəldən bir nümunə:

*Cadugər nərgizlərinin yuxusuna and olsun ki,
Onun qəməsi cadunun dilini bağlamışdır.
Tüsti tək burulan zülfünə (and olsun ki),
Tüsti salanlar kimi məni odlayıbdır... [4, s.280]*

Şirinin dilindən verilən qəzəldən bir nümunə:

*Xəyalın varlığıma hakim biçilmiş,
Gözümün ağrısına tozun tutuyadı.
Sən mənim gözümsən, gözümün çırağısan,
Çırağın, şamın parlaq bağışan... [4, s.285]*

Nümunələrdən də görüldüyü kimi, poemaya daxil olan qəzəllər baş qəhrəmanların daxili aləmini açmaqla bərabər, onların bir-birinə olan sevgisini də izhar edir və nəticədə bu lirik duyğuların ifadəsi onlar arasında barışıq yaranmasına səbəb olur.

“Leyli və Məcnun”da isə qəzəllərə daha tez-tez müraciət edilir. Məlumdur ki, əsərin baş qəhrəmanı elə şair kimi təqdim edilir və o, düşdüğü müxtəlif vəziyyətlərlə bağlı çoxlu sayda şeirlər, nəğmələr – qəzəllər oxuyur. Amma poemanın bir yerində Nizami xüsusi olaraq “qəzəl” sözünü başlığa çıxarmışdır: “Leylinin hüzurunda Məcnunun qəzəl oxuması” [5, s.195] (Burada qəzəl ümumi addır, konkret janr adı deyil...). Təxminən 100 beytlik olan bu hissədə şair Məcnunun keçirdiyi hiss və düşüncələrini, daxili aləmini bütün səmimiyyəti ilə açmağa nail olmuşdur. Bir parçaya diqqət edək:

*Əgər səni birca gəcə yada salmasam,
Elə hala qalaram ki, düşmənin qalsın!
Bundan sonra sən mənənsən, mən də sən.
Biz iki adama bir (şarikli) ürək kifayətdir... [5, s.197]*

Ümumiyyətlə, “Leyli və Məcnun”da, xüsusilə də Məcnunun dilindən məsnəvi şəkildə verilən müxtəlif həcmli şeirlər – qəzəllər əsərdə süjet xətti boyu işlək olub, obrazın daxili aləmini, iç dünyasını Leyliyə olan sevgisini bütün yönərlərlə işıqlandırmaya xidmət edir. Bu fikirləri əsər boyu Leylinin dilindən verilən şeir parçalarına da şamil etmək olar. Nizaminin “Leyli və Məcnun” poemasında, demək olar ki, süjet boyu epik təsvir lirik təqdimatla vəhdətdə verilmişdir.

Nizaminin “Yeddi gözəl” əsərində isə məsnəvi şəkildə 3 qəzəl vardır. Həmin qəzəllər poemanın “Adına günü Bəhrəmin ağ günbəddə əyləşməsi və yeddinci iqlim padşahın qızının əfsanə söyləməsi” fəslindəki əfsanədə işlənmişdir. “Qəzəl (qəzəllər – A.Mirzəyev) buraya (əfsanəyə – A.Mirzəyev) ədəbi bir priyom kimi daxil edilmiş olur. Yeddi beytdən ibarət olan birinci qəzəldə şair eşq, aşılıq, səbr, tövbə, və s. kimi məsələlərdən danışır... O biri iki qəzəl də məzmun etibarilə Nizaminin əldə olan aşığına qəzəllərinə yaxın olmaqla bərabər, hekayədə nəql olunan hadisələrlə də əsələşir” [2, s.224-225].

Örnek olaraq “Yeddi gözəl” məsnəvisində verilən bir qəzəle diqqət edək:

*[Oxuyaraq] o deyirdi: “Mənim cəngimdən rudun naləsiylə
Eşq xəstələrinə salamlar olsun!
Aşiq odur ki, əzab çəksin,
Sağlam ikən şikəst olsun.
Eşqimi nə qədər gizli saxlayım, nə qədər?
Uca səslə [deyəram]: “Aşiqəm”, “aşiqəm!”
Sərxoşluğum və aşılıyım məni aldan saldı,
Heç bir sərxoş aşiqdə səbir ola bilməz.
Aşiqlərin canı xar olsa da,
Aşılıqdən tövbə etmək günah işdir.
Eşq tövbə ilə dost ola bilməz,
Aşılıqdə tövbə rəva deyildir.
O aşiq yaxşıdır ki, canını qurban versin,
Aşiqlərin iti qılıncaqdan nə qorxusu ola bilər?” [6, s.248-249]*

Nümunələrdən də görüldüyü kimi, Nizami “Xəmsə”sində fars epik ənənəsinə uyğun olaraq lirik şeir janrlarından, o cümlədən qəzəllərdən formal olaraq istifadə etməsə də, təsvir etdiyi hadisələr fonunda yaratdığı obrazların daxili aləmini, könül dünyasını bütün təfərrüatı ilə vermək üçün məzmunca qəzəllərlə bərabər tutulacaq lirik ünsürlərdən məsnəvi formasında olduqca bacarıqla istifadə etmiş, baş qəhrəmanlarının dolğun bədii obrazını yaratmağa nail olmuşdur. Əlbəttə, bu, Nizami sənətinin qüdrəti ilə bağlı olub, epik şeirə məxsus mövcud ənənədən çıxış yolu kimi də dəyərləndirilə bilər.

Bu məqamda diqqəti çəkən fakt kimi bir cəhət də qeyd etmək yerinə düşər. Belə ki, AMEA-nın müxbir üzvü, nizamişünas alim Nüşabə Araslı tərəfindən aparılmış tədqiqatların məlumudur ki, Nizaminin “Xəmsə”sinə daxil olan əsərlərin bir qismi hələ orta əsrlərdən başlayaraq türk dilinə müxtəlif səpkilərdə – orijinala uyğun və sərbəst şəkildə tərcümə edilmişdir [8]. Nizaminin “Xosrov və Şirin” əsərini tərcümə edən orta əsr müəllifləri içərisində Şeyxi öz tərcüməsinə 24, Əhməd Rizvan isə 9 qəzəl daxil etmişdir [9, s.123-124; 8, s.119]. Həmin sənətkarların istifadə etdiyi bu örnəklər məsnəvi deyil, qəzəl janrıdır və janrın bütün tələblərinə cavab verir. Bu isə onu göstərir ki, həmin sənətkarlar tərcümə zamanı sərbəstliyə yol vermiş, türk epik şeiri içərisində işlək olan qəzəl janrından da ustalıqla bəhrələnmişlər.

Nəticə / Conclusion

Beləliklə, qeyd edə bilirik ki, Azərbaycan epik şeirində məsnəvi içərisində epik təsvirlə lirik təqdimatın vəhdəti, başqa sözlə desək, məsnəvi arasında bəzən elə “qəzəl” də adlandırılıb, məzmunca qəzəl janrına uyğun nümunələrin işlənməsi Nizami “Xəmsə”si ilə başlasa da, bu, şərti olaraq belə idi. Çünki əslində, Nizaminin “Xosrov və Şirin”, “Leyli və Məcnun” və “Yeddi gözəl” əsərlərində istifadə etdiyi lirik parçalar ancaq məzmunca qəzəl janrının tələblərinə uyğun gəlirdi; janr xüsusiyyətləri, forma və quruluş baxımdan isə onlar məsnəvi şəkildə idi. Anadilli Azərbaycan epik şeirində lirik şeir janrlarından olan qəzəldən istifadə isə XIII yüzillikdə “Dastani-Əhməd Hərami” məsnəvisi ilə başlayıb, Füzulinin “Leyli və Məcnun” poeması ilə özünün zirvə nöqtəsinə çatmışdır. Bu isə bir daha təsdiq edir ki, Nizaminin məsnəvilərində nəzərəçarpan epik təhkiyə ilə lirik təqdimatın vəhdəti anadilli Azərbaycan epik şeirinin sonrakı inkişafına yeni bir axar, forma və məzmun keyfiyyəti də gətirmişdir.

Ədəbiyyat / References

1. Azadə Rüstəmov. Seçilmiş əsərləri. İki cildə, I c. Bakı: "Elm", 2014.
2. Xəlil Yusifov. Nizaminin lirikası. Bakı: Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası Nəşriyyatı, 1968.
3. Mustafa Çiçəkler. "Mesnevi" maddesi, TDV İA, c. 29.
4. Nizami Gəncəvi. Xosrov və Şirin (filoloji tərcümə, izahlar və qeydlər Həmid Məmməd-zadəndir). Bakı: "Elm", 1981.
5. Nizami Gəncəvi. Leyli və Məcnun (filoloji tərcümə, izahlar və qeydlər Mübariz Əlizadəndir). Bakı: "Elm", 1981.
6. Nizami Gəncəvi. Yeddi gözəl (filoloji tərcümə, izahlar və qeydlər Rüstəm Əliyevindir). Bakı: "Elm", 1983.
7. Nüşabə Araslı. Nizami və türk ədəbiyyatı. Bakı: "Elm", 1980.
8. Orhan Kemal Tavuqçu. Ahmet Rıdvan. Hüsrev ü Şirin (İnceleme-metin). Doktora tezi. Erzurum, 2000.
9. Özlem Güneş. Fahri'nin Husrev u Şirin'i (Metn ve tahlil), Nizami ve Şeyhi'nin eserleriyle karşılaştırılması. Doktora tezi. İstanbul, 2010.

Единство эпического повествования с лирическим вступлением в «Хамсе» Низами

Атаэми Мирзоев

Доктор филологических наук

Институт литературы имени Низами Гянджеви НАНА. Азербайджан.

E-mail: ataemi@rambler.ru

Резюме. Известно, что есть некоторые общие традиционные черты между образцами азербайджанской эпической поэзии, написанными на персидском языке, и образцами, созданными в персидской литературе в древние времена. Как и в персидской литературе, образцы азербайджанской эпической поэзии писались в форме месневи, и, в соответствии с существующей традицией, использование других лирических жанров в эпических поэмах считалось неприемлемым. Однако эпическое повествование образует единство с лирическим выражением в произведениях, включенных в «Хамсе» Низами Гянджеви (1141-1209). Поэт в своих поэмах «Хосров и Ширин», «Лейли и Меджнун», «Семь красавиц» для раскрытия внутреннего мира персонажей и выражения испытываемых ими эмоций также использовал лирические элементы, которые он называл газелями. Хотя эти образцы по структуре, форме и объему не соответствуют требованиям жанра газели, они абсолютно совместимы с жанром газели по содержанию. В сценах, где такие образцы используются в месневи, включенных в «Хамсе», динамика повествования эпической поэмы ослабевает, а лирическое повествование набирает силу. Подобная ситуация, наблюдаемая в «Хамсе» Низами, выглядит как уход от сложившейся эпической поэтической традиции того периода. В частности, на примерах дальнейшего развития нашей эпической поэзии на родном языке единство эпического повествования с лирическим выражением можно оценивать как эффект поэзии Низами.

Ключевые слова: Низами, «Хамса», эпическое повествование, лирическое вступление, газель